

AVTORJI IN KNJIGE

Tone
Peršak

Mlada proza

Konec leta 1982 sta Mladinska knjiga in Založba Obzorja izdali znani almanah enajstih mladih pesnikov, že lani pa je Založba Obzorja izdala še izbor, morda bi celo lahko rekli antologijo, z naslovom *Mlada Proza*. Zakaj torej menimo, da gre vendarle za nekakšno antologijo (»cvetnik, cvetober« — Verbinc: Slovar tujk), čeprav v knjižici zastopa mlado slovensko prozo samo pet avtorjev? De-

loma zato, ker so med izbranimi avtorji že precejšnje starostne razlike; še večje pa so razlike med njihovimi poetikami (slog, jezik, kompozicija) in zlasti med njihovimi idejno-estetskimi izhodišči in stališči (do stvarnosti in umetnosti), kakršna pač izražajo njihova v izboru objavljena (in tudi druga) dela. Omeniti pa je treba še velike razlike v količinski zastopanosti posameznih avtorjev v izboru. Te razlike pričajo, da ne gre za nastop enotne skupine z isto ideologijo in estetiko, maloštevilnost avtorjev pa opozarja na strogost izbora. Prvi avtor (Andrej Blatnik — razvrščeni so po abecedi) nastopa s črtico na petih straneh, naslednji (Franjo Frančič) prav tako s pet strani dolgo črtico, medtem ko je urednik izbora (Matjaž Potokar) izkoristil prilžnost s petimi pripovedmi na 54 straneh. Zadnja dva (Andrej Rozman in Vojko Stavber) pa sta dobila na razpolago 35 oziroma 32 strani dragocenega prostora. Te razlike nedvomno opozarjajo, da je pri izboru vendarle odločal nekak vrednostni kriterij, po katerem je pač urednik prisodil svoji prozi 54 strani v knjižici s 150 stranmi. Da svoja dela tako visoko ceni, ni presenetljivo, le najbolj simpatično nemara ni, če človek, ki ima izredno prilžnost, da razpolaga z danes dokaj težko dosegljivo dobrino, kot je gotovo prostor v te vrste izborih, tako velikodušno dodeli več kot tretjino tega prostora sebi. Vendar ta odločitev ni predmet te ocene. Gre le za ugotovitev, da je izbor očitno urejen po nekakšnem vrednostnem kriteriju, kar dokazuje, da s stališča tega kriterija in zbiralca-urednika knjige vendarle pomeni nekak »cvetnik« mlade slovenske proze.

Vseeno pa je treba poudariti, da skoraj nekoliko preseneča, da sta Blatnik in Frančič sploh vključena v izbor, kajti njuna proza se precej razlikuje od spisov drugih treh avtorjev, zlasti po stališčih o svetu in življenju, ki jih njuni spisi razkrivajo; ob tem je treba povedati, da upoštevamo tudi njune druge objavljene spise. Na prvi pogled je sicer tudi Blatnikova črtica *Kako sem dobil vojno*, ki se precej razlikuje od večine besedil v njegovi samostojni prozni zbirki *Šopki za Adama venijo* (Mladinska knjiga 1983), precej podobna Potokarjevi in tudi Rozmanovi pripovedi, čeprav bi zglede zanjo lahko našli tudi pri Filipčiču in še pri kom. Vendar vsaj za zdaj ta črtica ni tipična za Blatnika, ki pravzaprav preseneča s tem,

da se nenavadno resno in zaresno loteva temeljnih vprašanj človekove eksistence, ki jih v večini svojih črtic — ponekod manj, ponekod bolj posrečeno — deloma miselno razčlenjuje in deloma ponazarja s čvrsto komponirano in v obliki črtice podano novelso fabulo, kar daje njegovi prozi zanimivo reflektivno-epsko naravo. V črtici *Kako sem dobil vojno*, ki učinkuje, kot da bi bila napisana nalašč za ta izbor (čeprav je vključena tudi v samostojno zbirko), oživlja Blatnik tradicijo ludizma in pisanja, ki se je navdihovalo v razglabljanju o jeziku, o krizi jezika pa tudi o krizi nekdanjih funkcij umetnosti. Vseeno pa zanj ni značilen tako radikalen odnos do jezika kot za Rozmana pa tudi za Potokarja in Stavberja, čeprav v tej črtici je čutiti pridih sproščenejšega (pogovornega) jezika in mestoma tudi prepuščanje avtorja logiki govora, ki si ga je izbral. Zlasti v Rozmanovi in tudi v Potokarjevi in Stavbarjevi prozi je opazno, da so se otresli tradicionalnih tabujev v rabi jezika. Tako njihov jezik pravzaprav ni več niti ikonoklasičen in blasfemičen, kot je bil npr. jezik modernistov v šestdesetih in sedemdesetih letih (Katalog, uprizoritev Bondove drame Rešen v EG Glej, psovke in skatološki izrazi v pisanju itd.). Jezik modernistov je bil znamenje in orodje zavestnega napada na tradicijo in konvencije v umetnosti in v odnosu do jezika. Jezik teh mladih avtorjev pa je tak, kakršen je, ne glede na kakršenkoli drugačen jezik. To enostavno je njihov jezik, ki imenuje in odseva (njihov) svet, ne glede na to, kaj (in kako) je bilo z jezikom in svetom pred njimi. Zanje književni jezik Prešerna, Cankarja in Županciča preprosto več ne obstaja kot pojav, do katerega bi morali zavzeti kakršenkoli odnos. Prav tako, kot jih tudi nekdanja funkcija (slovenske) literature ne zanima niti kot konvencija, proti kateri naj bi se borili. Oni v bistvu pišejo tako, kot govorijo; to je opazno tudi v sintaksi. Seveda s tem, ko to ugotavljamo, ne trdimo, da je to za slovensko književnost dobro, niti da je slabo. Je pa ta literatura v svojih skrajnih možnostih, ki znotraj obravnavanega izbora še niso docela uresničene, v bistvu pot do konca književnosti kot umetnosti. To najbrž zveni kot paradoks, kajti na prvi pogled se zdi, da ta proza (in tudi to je paradoks) biva kot čista ali zgolj literatura. Avtorji bralca nenehoma opozarjajo (z opazkami, z napotki za branje in s parafraziranjem znanih literarnih del ali vsaj žanrov in oblik), da je to, kar bere, zgolj literatura in se dobesedno distancirajo od stvarnosti. To velja deloma tudi za Blatnika, in to ne samo za črtico, objavljeno v tem izboru, temveč za vse njegovo pisanje. Po tej plati Blatnik torej je blizu avtorjem obširnejših prispevkov v izboru in morda je bilo to odločilno za izbor in vključitev njegove črtice v knjigo. Tudi on si mestoma prizadeva ustvariti vtis, kot da pripoved nastaja in se razvija neodvisno od njegove volje, v bistvu iz logike jezika. Ta princip je sicer najbolj opazen pri Rozmanu, ki na več mestih uspešno gradi pripoved tako, da niza stavke za stavkom vedno glede na dobesedni pomen stavka kot znaka. (Primer: »Salivan se je usmeril proti dnevni sobi, prestopil njen prag, stopil vanjo in bil v njej. V njej, v kateri je takoj sédel za malo klubsko mizico . . .«). Pri Blatniku so sicer prijemi te vrste manj izraziti, so pa vendarle opazni, predvsem pa je vsa njegova pripoved zgrajena po tem načelu, ki je najbrž dediščina ludizma in prav zato nekakšna izjema v njegovem pisanju, saj gre za pisanje, ki mu vsebino in učinek določa igra s pomeni besed in stavkov in ne kakršnokoli stališče do stvarnosti ali tendenca; kolikor seveda ne razumemo že izhodiščne odločitve za tak način pisanja kot odklonilno stališče do preideologiziranega sveta. Da pa

je Blatnik vendarle tudi zelo različen od glavnih avtorjev izbora, priča njegov odnos do jezika. On v svoja dela ne vnaša žargona, predvsem pa žargon ne vpliva na njegovo sintakso, kar je značilno za Rozmana, Potokarja in Stavberja. Še bolj preseneča v tem izboru Frančičeva črtica, ki je sicer po dikciji in leksiki na videz celo bližja drugim trem avtorjem kot Blatnikova. Vendar res samo na videz in na prvi pogled. Če je za vse tri obširneje zastopane avtorje nedvomno značilno vsaj neke vrste ludistično izhodišče, pa bi Frančičevo črtico (in tudi druge njegove proze) lahko označili kot nekaj sodobni socialno-kritično opredeljeni intimizem, ki se od sentimentalno humanističnih intimizmov razlikuje zlasti po dikciji. Že s tem pa je izčrpana vsa podobnost Frančičeve črtice s prozo Rozmana, Potokarja in Stavberja. Lahkotnost dikcije in blagi pridih žargona v besedju sta posledici težnje, da pripoved ne bi izzvenela sentimentalno, kajti tema in vsebina ter celo poante Frančičeve zgodbe so dejansko zelo nevarno blizu sentimentalizmu. Po tej plati gre seveda za povsem drug žanr, kot npr. pri Potokarju, ki nakazuje zveze s trivialnimi žanri (zdravniški roman, erotični roman, vohunski roman), vendar v izpeljavi vedno preobrne in nekako razblini nakazano strukturo, jo tako parodira in nekako razobliči. Delno velja to tudi za Stavberjevo pripoved, ki je nekakšna negativna utopija, in celo za Rozmanovo (parodirani vzorci sodobne erotične družabne literature, kakršno piše npr. Konsalik).

Frančičeva črtica *Moja babica* se v primerjavi z Blatnikovo ne razlikuje od drugih njegovih spisov. Naj tu samo omenimo novelico *Ljudje in angeli*, ki jo je objavil v drugi številki letošnje Sodobnosti, kjer ponovno omenja babico iz črtice *Moja babica* (gre nemara za izrazito avtobiografsko pisanje?), in ki skoraj nekoliko preveč spominja na znameniti Steinbeckov roman (in dramo) *Ljudje in miši*. Ob tej novelici bralec spozna, da je vse Frančičevo pisanje nekoliko steinbeckovsko, tako po sproščeni dikciji kot po blagem priokusu žargona in ne nazadnje po temah, motivih in kritični naravnosti do družbe v celoti in zlasti do meščansko-birokratskih slojev. V Frančičevi prozi odmeva tudi duhovno nastrojenje šestdesetih in sedemdesetih let (popotništvo, protimeščanska (a)moralnost, svobodna ljubezen itn.). Steinbecku je Frančič navsezadnje blizu tudi z že omenjeno bližino sentimentalizmu, ki se mu sicer skuša izogniti, vendar mu vseeno ostaja nevarno blizu.

Že doslej povedano opozarja, da je proza Rozmana, Potokarja in Stavberja — seveda še vedno med seboj različna — precej drugačna od Blatnikove in Frančičeve, ki se oba prizadeto in kritično odzivata na svet, medtem ko je njim za stvarnost v njeni družbeni razsežnosti tako rekoč vseeno. Morda ne velja to v celoti za Stavberja in njegovo negativno utopijo, ki seveda prikazuje totalitarni svet, kar je že konvencija moderne znanstvenofantastične književnosti. Zlasti za Rozmana je pisanje nedvomno igra, sicer deloma parodična v odnosu do nekaterih kulturnovrednotnih in zlasti moralnih konvencij, vendar te literature stvarnost s svojimi notranjimi zakonitostmi in logiko ne zanima in ne opredeljuje (utesnjuje). Stvarnost Rozmanove proze (in tudi poezije) določa igriva logika od objektivne stvarnosti osamosvojenega jezika in zato ta kakor stvarnost ni več analogna ali homologna objektivni stvarnosti. Med njima ni več nobene zveze, kajti avtor očitno objektivno stvarnost (ne le v njeni trenutni podobi, temveč tudi v njenih notranjih gibalih) v celoti zametuje in jo vidi kot kakršnekoli

pozornosti nevredno. Svojo pripoved piše tako, da onemogoča sleherno iluzijo in misel, da gre nemara za mimesis, saj nas nenehoma opozarja, da gre za izmišljeno zgodbo, v kateri je vse možno; ko si Frenk Mills zaželi izgovor, da mu ne bi bilo treba delati, pa čeprav bi mu ga pes na repu prinesel, pokliče psa in pes pride s pismom na repu itd. Zgodba je pisana na podoben način, kot so zgrajene babuške. V okvirno pripoved je vložena pripoved Frenka Millsa, vanjo naslednja pripoved itd. Ne samo jezik, tudi literarno delo kot znakovni sistem, tu funkcionira neodvisno, tako da reproducira samo sebe in sledi samo svoji dobesedni logiki. To torej je nekakšna čista literatura, ki noče pomeniti in se nanašati na nič zunaj sebe, čeprav tudi parodira družabne konvencije in ironično parafrazira idejna sporočila klasične slovenske književnosti. Vendar so tudi te parodirane konvencije in parafraze nekaj fiktivnega, del nekakšnega le pogojno zavezujočega umetnega sveta, ki dejansko eksistencialno nikogar ne zavezuje.

Stavber v svoji zapleteni utopiji obračunava prav s tem žanrom, ki ga na neki način pervertira, čeprav bi bilo konec mogoče brati celo kot junakovo odpoved lastnim notranjim možnostim in kot odločitev za normalno družinsko (nemara celo malomeščansko) življenje. Vsekakor pa gre tudi v njegovi prozi za ironičen odnos do (družbene) stvarnosti, vendar bolj na ravni igre kot na ravni kritike.

Potokar ob osnovnem, že večkrat omenjenem skupnem izhodišču poskuša v različne smeri (ironična demitizacija novoveških kvazimitov, borgesovsko oblikovanje notranje forme itd.), vendar se vse njegove pripovedi razblinjajo v domislicah in od strani do strani izgubljajo zanimivost (isto velja tudi za Rozmanovo) in privlačnost, razen morda od drugih precej drugačne zgodbe *Prve izkušnje*.

Temeljna vprašanja, ki jih z objavljenimi prispevki zastavlja ta izbor, ki po eni strani vendarle dokaj zvesto obnavlja konvencije zdaj že tradicionalne avantgarde (in prav zato tudi ne preseneča), so v zvezi z dilemo, ali literatura (še) mora biti zanimiva ali ne. Ne gre več le za vprašanje o tako izraziti nezainteresiranosti in distanci do objektivne stvarnosti (do krize v vseh razsežnostih življenja), ki nedvoumno zasluži in potrebuje bolj angažirano, seveda ne politično angažirano umetnost, temveč za vprašanje, ali ni literatura, ki najbrž nikakor ne sme biti zgolj ali predvsem mimesis, vendarle nekako zavezana stvarnosti (kot preoblikovanje stvarnosti, kot uveljavljanje njenih notranjih zakonitosti?). Ji mora biti homologna? Če je zgolj mimesis, gotovo ni več umetnost, če se docela odtrga od stvarnosti (hermetičnost, zgolj igra), pa več nikogar ne zavezuje. Vprašanja, ki se tudi ob tem izboru odpirajo, so gotovo pomembnejša kot (najbrž) knjiga sama.